

سخن آغازین

﴿أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ﴾^۱

مرگ، سرنوشت محتوم و معاد، سرنوشت جاودانه انسان است و همه، روزی طعم مرگ را خواهند چشید و به سرای ابدی خواهند رفت. این حقیقت بدیهی، دلایل فراوان عقلی و نقلی نیز دارد و به ویژه در قرآن کریم، بر آن تصریح شده است:

﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾^۲

بحث درباره معاد، موضوع بسیار مهمی است و اهمیت فراوان این مبحث، در سه بعد کلی قابل بررسی و اظهار نظر است:

بعد اول: مسأله مرگ و نیز منازل اخروی انسان، از نظر قرآن کریم اهمیت فراوانی دارد، تا جایی که حدود یک چهارم از آیات نورانی قرآن، به موضوع معاد و منازل پس از مرگ انسان اختصاص یافته و شاید نتوان هیچ صفحه‌ای از قرآن را یافت که در آن، اشاره‌ای به مسائل معاد نشده باشد.

۱. النساء، ۷۸: «هر کجا باشید، شما را مرگ درمی‌یابد؛ هر چند در برج‌های استوار باشید.»

۲. آل عمران، ۱۸۵: «هر جانداري چشونده ی طعم مرگ است.»

افزون بر این، درک حقیقت معاد برای ما ممکن نیست و فهم ما از معاد، بیش از دورنمایی نخواهد بود و همین دورنما نیز ریشه در آیات قرآن کریم دارد. پس، از یک نقطه نظر، بحث در موضوع معاد و منازل پس از مرگ، یک بحث تفسیری است و اگر کسی بخواهد در این باره به اظهار نظر بپردازد، ناچار باید قبل از ورود به بحث معاد، به علم تفسیر قرآن کریم تسلط یابد و در فهم و درک آیات الهی توانا باشد. به بیان دیگر، مدرّس مبحث معاد، پیش از هر چیز باید مفسّر توانمند قرآن کریم باشد.

بعد دوّم: مرگ باوری و به طور کلی یاد معاد، یکی از موضوعات مهم و حیاتی در علم اخلاق است. بهره‌برداری انذاری و تبشیری از موضوع معاد، علاوه بر آیات قرآن کریم، در کلام ارزشمند پیشوایان دینی و معصومین علیهم‌السلام به وفور یافت می‌شود. به عنوان نمونه، امیرالمؤمنین علیه‌السلام در خطبه‌ای می‌فرماید:

«لَوْ قَدْ عَايَلْتُمْ مَا قَدْ عَايَنَ مَنْ مَاتَ مِنْكُمْ لَجَزِعْتُمْ وَ وَهَلْتُمْ وَ سَمِعْتُمْ وَ أَطَعْتُمْ»^۱

علمای گرانقدر علم اخلاق نیز از دیرباز بر ضرورت یاد معاد پای فشرده و تأکید کرده‌اند. شاید نتوان کتاب اخلاقی جامع و کاربردی از اخلاق پژوهان اسلامی در سراسر پانزده قرن که از طلوع اسلام می‌گذرد یافت که در آن از یادآوری حقیقت مرگ و معاد، در جهت تنبّه و بیداری آدمیان استفاده نشده باشد.

در واقع، مداومت بر یاد معاد، یکی از نیروهای کنترل‌کننده انسان و به تعبیری، قوی‌ترین عاملی است که یارای مقابله با غرائز آدمی و ایستادگی در برابر شیاطین درونی و بیرونی وجود انسان را دارد. از این جهت می‌توان گفت:

۱. نهج البلاغه، خطبه ۲۰: «اگر شما آنچه را مردگان شما دیدند مشاهده می‌کردید به شیون می‌نشستید و اندیشناک می‌شدید، و مستمع حق گشته به اطاعت بر می‌خاستید.»

توجه به حَقّانیت مرگ و منازل پس از آن و به طور کلی باور معاد، عامل رستگاری و مانع سقوط و انحراف انسان است.

پس، بحث پیرامون موضوع معاد، یک بحث مهمّ اخلاقی به شمار می‌رود و مبین موضوع معاد، باید یک معلّم میرز اخلاق باشد.

بعد سوّم: معاد، یکی از اصول دین اسلام است که علاوه بر اسلام، در تمام ادیان الهی مسأله‌ای ضروری و انکارناپذیر شمرده شده است. پس، معاد یک ضرورت اعتقادی مشترک بین همه ادیان است و از این جهت در علم الاعتقاد یا به تعبیر امروزی، در علم کلام، جایگاه برجسته‌ای دارد.

بر این اساس، مدرّس معاد ناگزیر باید بر اصول اعتقادی، مسلّط و در علم کلام، متبحّر و ژرف‌اندیش باشد و ضمن اطلاع دقیق و کافی از مبانی نظری بزرگان علوم عقلی و دانشمندان کلام، فلسفه و عرفان، نظیر خواجه نصیر الدّین طوسی و شیخ الرئیس و صدر المتألّهین علیهم‌السلام، خود در این باره مبناى نظری و نظریاتی برخاسته از جهد و تلاش علمی و عملی داشته باشد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که موضوع معاد، موضوعی علمی و تخصصی است و بحث پیرامون آن، امری به مراتب پیچیده و دشوار است که محتاج جامعیت علمی در علومى نظیر تفسیر، اخلاق، کلام، فلسفه و عرفان می‌باشد.

از سوی دیگر، ورود علمی به مباحث دینی و معرفتی، معمولاً با مشکل اصطلاح‌زدگی روبروست و در بیشتر اوقات، پیچیدگی‌های علمی، سراسر بحث را فرامی‌گیرد. تدریس یا تألیف با این روش، اگرچه ممکن است برای اهل علم و افراد متخصص در علوم دینی مفید باشد، اما خودبه‌خود، عموم مردم و حتی طلاب و دانشجویان مبتدی را از فهم و درک مباحث دینی محروم می‌سازد.

راهکار مواجهه با این مشکل، این است که علمای گرانقدر و دانشمندان علوم اسلامی و نیز اساتید و مدرسین گرامی، مباحث پیچیده علمی و موضوعات مهمّ

معرفتی را در قالب الفاظ ساده و قابل فهم برای عموم مردم بیان کنند و از بیان اصطلاحات غامض علمی در سخنان یا مکتوبات غیر تخصصی خود پرهیز نمایند. این روش پسندیده، در بیانات و نیز تألیفات مرجع عالیقدر و فقیه اخلاقی حضرت آیت الله العظمی مظاهری «مدّظله العالی» به کار گرفته می شود.

ایشان با برخورداری از جامعیت در علوم اسلامی، در درس تفسیر قرآن کریم، اخلاق، اصول عقاید و سایر معارف اسلامی، نکات خاص علمی و ابتکاری را به نحوی بیان می کنند که علاوه بر اهل علم، برای عموم مخاطبان نیز قابل فهم و درک است.

آیت الله العظمی مظاهری در آثار خود نیز بر سادگی متن و پیراستگی مباحث از اصطلاحات علمی و فنی تأکید دارند.

کتاب حاضر نیز که حاصل بیانات اخلاقی، اعتقادی ایشان است، با همین روش در سال ۱۳۹۱ هجری شمسی در مسجد حکیم اصفهان بیان شده و پس از تنظیم و تبویب، به تأیید نهایی معظّم له رسیده و به صورت کنونی به زیور طبع آراسته شده است.

شایان ذکر است که سال ها پیش، کتاب «معاد در قرآن»، حاصل مجموعه دیگری از مباحث اخلاقی و اعتقادی معظّم له، توسط انتشارات شفق در شهر مقدس قم منتشر شد و اینک مطالبی از آن کتاب، برای تکمیل مباحث، در کتاب حاضر استفاده گردیده است؛ اگرچه در تنظیم ساختار دو کتاب، شباهتی مشاهده نمی شود. در این کتاب که با عنوان «معاد، سرنوشت جاودانه انسان» به چاپ می رسد، برخی از براهین و ادله مربوط به معاد، به گونه ای برگزیده و بیان شده است که اولاً نیاز کمتری به مقدمات پیچیده علمی و توضیحات فنی فراوان داشته باشد و ثانیاً اکثر قریب به اتفاق مطالب با تکیه بر آیات قرآن کریم و با شواهد قرآنی و روایی بیان شده است.

همچنین بسیاری از مطالب ارائه شده در این کتاب، از حیث محتوا یا از جهت شکل تبیین، از ابتکارات آیت الله العظمی مظاهری است و از این جهت در برخی موارد با سایر کتب اعتقادی در زمینه معاد، متفاوت است.

لازم به ذکر است که مبنای آیت الله العظمی مظاهری در طرح این مباحث، تذکر و یادآوری بحث کلی معاد برای تزکیه نفوس و تنبیه و بیداری مخاطبان و تربیت اخلاقی عموم خوانندگان بوده است؛ بنابراین به طور طبیعی ممکن است بعضی از خصوصیات و جزئیات معاد در این کتاب بیان نشده باشد.

کتاب حاضر در دوازده فصل تنظیم گردیده و در آن، سفر آخرت، در سه منزل کلی احتضار، قبر و قیامت بررسی می شود. فصل ابتدایی کتاب، به بیان کلیاتی درباره مسأله معاد اختصاص دارد و پس از آن در فصل دوم، مطالب سودمندی درباره احتضار بیان شده است. در فصل سوم و چهارم منزل قبر و حیات برزخی انسان به تصویر کشیده شده و نکات ارزشمندی در این خصوص بیان گردیده است. از فصل پنجم تا پایان کتاب نیز مباحثی در باب منزل قیامت بیان می شود. در پایان کتاب نیز دو ضمیمه، دربردارنده آیاتی از قرآن کریم با موضوع نعمت های بهشت و عذاب های دوزخ، افزوده شده است.

در پایان، از کلیه عزیزانی که در تنظیم و نشر این اثر ارزشمند تلاش نموده اند، تشکر و قدردانی می گردد.

انه ولی الهدایة و التوفیق

مؤسسه فرهنگی مطالعاتی الزهراء (ع)